

Ezber Bozan Bir Oryentalist, Wael B. Hallaq Ve İslam Hukuku Bağlamında Oryantalizm Eleştirisi | Mustafa Bozkurt

İDE AKADEMİ | DÖNEM ÖDEVİ 2022-2023

Özet

Bu çalışmada Wael B. Hallaq'ın İslam Hukuku bağlamında oryantalizm eleştirisi yaptığı bazı genel ve özel konulara değinilmiştir. Genel konular olarak İslam Hukunun, ortaya çıktığı tarihsel bağlamı ıskalanarak ve içtihat-taklit dikotomisi ile okumaya tabi tutulduğu gerçeği, İslam hukukunun metin merkezli okunması ve uygulamaların nasıl olduğunun dikkate alınmaması, moderniteyle gelen sömürgecilik ve oryantalizmin işbirliği yaparak dayatmasıyla fikhin metinsel hale getirilmesi ve dolayısıyla onun antropolojik ve sosyal hukuki geçmişle bağının kesilmesi, hukuk- ahlak bütünlüğünün modernite tarafından bozulması ve bu ikisinin yapısal olarak ayrışması konularına temas edilmiştir. Özel olarak ise içtihat kapısının kapanmasının söz konusu olmadığını ispat etmeye çalışması, fıkhi kıyas için yanlış bir şekilde analogi kavramının kullanılmasıdır. Son olarak modernitenin ve modern devlet anlayışının eleştirisine ve onun fıkhi anlayışla ne kadar tezat olduğunu son eserlerinde genişçe işlediğine değindik.

Giriş

Oryantalizm özellikle son iki asırda Müslüman zihnini derinden etkileyen bir husustur. İslam'ı ilk eserlerine kadar giderek araştıran oryantalistler İslami ilimlere katkı yapmışlardır. Ancak bu katkıların çok ötesinde gerek taşıdıkları önyargılar, peşin fikirler gerek mensubu olduğu medeniyetin üstten bakan, tanımaktan ziyade tanıtmayı önceleyen yaklaşımları nedeniyle İslam'a dair olgunun hilafına bir algı oluşmasına sebep olmuşlardır. Hatta Edward Said gibi oryantalizmi sömürgeciliğin keşif kolu olarak niteleyen oryantalistler olmuştur.

Araştırmamızın konusu olan kırk yılı aşkın süredir İslam düşüncesi, tarihi ve hukuku konularında çalışan ve üreten velüt bir oryantalist akademisyen olan Wael B. Hallaq ise genel menfi oryantalist çizginin dışında bir isim olarak görülebilir. Kendisi Doğulu bir Hristiyan aileden gelen (ve biraz da bu yüzden kendisini Batılı değil Doğulu gördüğünü söylemek mümkündür.) Hallaq, özellikle İslam Hukuku alanında ezber bozan çalışmalar yapmaktadır. 'Kendi' algısı, olgunun hilafına oluşan zihnin istikametini düzgün çizmesi ve 'kendi' kimlik tasavvurunu sağlıklı oluşturması mümkün olmaz. Bu bağlamda Hallaq'ın çalışmaları zihin ve ufuk açıcı, şuur kazandırıcı eserler olarak çalışılmalıdır.

Hallaq'ın oryantalizm eleştirisinin unsurlarından birisi İslam Hukunun, ortaya çıktığı tarihsel bağlamı ıskalanarak ve içtihat-taklit dikotomisi ile okumaya tabi tutulduğu gerçeğidir. [1] Fıkhi İslam toplumunun içinden çıkan önemli, bir görev üstlenen bir olgu olarak görmüş, onu ortaya çıkaran, dinamizmini sağlayan kurum ve kavramlar üzerinden okumaya çalışmıştır. [2] Böylece onu vakiya uygun şekilde hayatın içinden neşet etmiş, hayatın şartlarından etkilenmiş, yaşanmış, uygulanmış ve hayatı tanzim etmede faal rol oynamış bir olgu olarak görmüştür.

İkinci eleştiri konusu modern oryantalist bakış açısında, İslam hukukunun metin merkezli okunması ve uygulamaların nasıl olduğunun dikkate alınmamasıdır. Ancak Hallaq, fikhin soyut metinlerden ötesinde girift bir sosyal ortamda esnek ve hassas olarak tatbik edilmesinin şeriatın tarihte başarılı bir sistem olarak var olmasını sağladığını savunur. [3] Zira başından beri akan hayatın merkezinde bulunan fıkıh salt fıkhi metinlerden ibaret soyut bir fenomen olmayıp asırlardır Müslüman toplumlar tarafından tarihsel süreçte gelişerek uygulanmış ve uygulanarak gelişmiştir ve günümüzde Türkiye'deki ilahiyatçıların büyük ölçüde yapmak durumunda olduğu gibi yaşanmış bitmiş bir tarihi olgu olarak incelenmemelidir.

Üçüncü olarak, moderniteyle gelen sömürgecilik ve oryantalizmin işbirliği yaparak dayatmasıyla fikhin metinsel hale getirilmesi ve dolayısıyla onun antropolojik ve sosyal hukuki geçmişle bağının kesilmesi Hallaq tarafından

sömürgecilik ve oryantalizmin ana hedefi olarak tespit edilip eleştirilir. [4] Ancak Hallaq oryantalizmi sadece yanlış bir bakış açısı vb gibi görmek yetersiz hatta yanıltıcıdır ve böyle bir bakış oryantalist paradigmanın mahkumu kılabilir. [5] Zira oryantalizm ona göre bir paradigma ve epistemolojik çerçevenin ürünüdür.

Dördüncü ve eserlerinde daha çok serpiştirilmiş olarak işlediği, hukuk- ahlak bütünlüğünün modernite tarafından bozulması ve bu ikisinin yapısal olarak ayrışmasıdır. Hukuk ve ahlak arasındaki ayrışma bariz bir şekilde Şerî sistem ile onun yerini alan modern hukuk sistemi arasındaki farkı gösterir. Modern hukukun ahlakiliği tasfiye etmesi onu şimdi için lazım olanla ilgilenen, insanın Allah'ın yaratışındaki bütünlüğe karşı sorumluluğu ile hiç ilgilenmeyen bir hukuk haline getirmiştir. Zira şeriat, varlığı ve ilişkiler ağını bir bütün olarak değerlendiren bir sistemi temsil ederken modern hukuk düzeni tamamen devlet ve onun metafiziği içinde toplumu tanzim ile ilgilenir. Oysa şeriat ve toplumsal ahlak büyük oranda birbirinden ayrılmaz, biri beslenirken öbürü de aynı zamanda beslenirdi. [6]

Yukarıdaki eleştirilerin, özellikle dördüncüsünün uzantıları , modernitenin çıkmazları olarak pek çok konuya içkin şekilde eserlerinde tartışılmaktadır. Hallaq'a göre Batıda modernitenin ahlaki açmazlarına çözüm olarak sunulan (örneğin Hoffman) Aristoteles ve Thomas Aquinas'dan mülhem bir ahlaki anlayış ise tarihte uygulama örneği olmayan hayali ve salt teorik bir öneridir. Ancak fıkıh bu önerinin 19. yüzyıla kadar iyi bir uygulamasını fiilen göstermiştir.

Buraya kadar Hallaq'ın oryantalizmle ilgili kısaca genel eleştirilerine değindik. Bundan sonra İslam Hukuku'nun bazı konularında yanlış oryantalist algılara dair tespitlerine yer verelim.

İçtihat kapısının kapandığına dair belli oryantalist öncüler tarafından ortaya atılan iddialara cevap verdiği makalesinde içtihat kapısının kapanmasının söz konusu olmadığını ispat etmeye çalışmıştır. İslam hukuku alanındaki en hararetli modern konulardan olan bu konu oryantalist literatürde Joseph Schacht tarafından tartışılmış, hicri 3. Asrın sonu 4. Asrın başından itibaren içtihat kapsının kapandığını savunmuştur. Schacht'tan sonraki birçok oryantalist ve Müslüman hukuk tarihçisi de bunu müselleme bir hakikat olarak benimsemiştir. [7] Hallaq ilgili makalede içtihat kapısının asla kapanmadığını , İslam tarihi boyunca içtihadın devam ettiğini, furu fıkhıta, fıkıh usulünde adli sistemdeki gerçek gelişmelerin hakikaten var olduğunu ancak bu gelişmelerin izini sürmek, İslam fıkıh tarihinin daha doğru bir resmini çizmek için kesinlikle fakihlerin eserlerinin kronolojik olarak okunması gerektiğini vurgulamıştır. [8]

Hallaq tarafından tespit edilen bir diğer yanlış kıyas ile ilgilidir. "Sünni Fıkhi Kıyasında Analojik Olmayan Kanıtlar" adlı makalesinde fıkhi kıyasın Farabi'nin temsili kıyas şeklinde ifade ettiği analogik bir kanıt olarak sunulduğunu ifade eder. Ancak fıkhıta bu şemsiye kavram altında başka mantıki kanıtlar da bulunur. 1880-1980 arasındaki asır boyunca oryantalist çalışmalar kıyastan sadece analogi diye bahsettiler ki bu yanlıştır. Zira fıkhi kıyas analogiyi de içine alan daha geniş bir kavramdır. [9]

Son olarak Hallaq'ın son iki eserinde yoğunlaştığı konu ahlak, modernite ve modern devlet eleştirisidir. Ona göre Müslüman özne ahlaki gelişim için uğraşırken devletin öznesi Focaultcu bir anlayışla, egemen iradeyi, daha doğrusu kurgusal olarak öznenin kendi iradesini ancak gerçekte emreden egemenin iradesini tatmin etmeye çalışır. [10] Moderniteyi ahlaki eleştirinin ölçülerine vurmak sadece İslami bir devlet anlayışının mümkün olabilmesi için değil insanlığın maddi ve manevi hayatı için elzemdir. [11] Diğer bir ifadeyle kriz tüm insanlığın krizidir ancak çözüm İslam'ın ruhunda mündemiç olan ahlakın yeniden zorunlu olarak hakim ölçü kılınmasıdır.

Sonuç Klasik oryantalist yaklaşımlara göre ezber bozan kimliğiyle temayüz eden ahlaki önceleyen ve bunu hayati bir unsur olarak gören, bu bağlamda moderniteyi eleştiren Wael B. Hallaq'ın eserleri çağımız Müslüman araştırmacıları için mutlaka takip edilmesi gereken eserlerdir. Aşağılık kompleksinden uzak, ait olduğu medeniyetin değerinin şuurunda, modernitenin dayatmalarından azade yaşadığı zamanın farkında bir şahsiyet kazanmak için kanaatimce oldukça kıymetlidir. Kaynakça Hallaq, Wael B. İslam Hukukuna Giriş , Çevir. Necmettin Kızılkaya, İstanbul, Pınar, 2021 _____, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , Derleyen

Necmettin Kızılkaya, İstanbul: Pınar,2021 _____, İmkansız Devlet , Çev. Aziz Hikmet, İstanbul: Babil Kitap,2020 [1] Wael B. Hallaq, İslam Hukukuna Giriş , Çevir. Necmettin Kızılkaya, (İstanbul, Pınar, 2021) s. 9. [2] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş, s.10. [3] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş, s.10. [4] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş, s.145-191. [5] Wael B. Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , Derleyen Necmettin Kızılkaya, (İstanbul: Pınar,2021) s. 7. [6] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş , s.114. [7] Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , s 13. [8] Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , s 83. [9] Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , s 9. [10] Wael B. Hallaq, İmkansız Devlet , Çev. Aziz Hikmet, (İstanbul: Babil Kitap,2020) s. 265. [11] Wael B. Hallaq , İmkansız Devlet , s.279.

Sonuç

Klasik oryantalist yaklaşımlara göre ezber bozan kimliğiyle temayüz eden ahlaki önceleyen ve bunu hayati bir unsur olarak gören, bu bağlamda moderniteyi eleştiren Wael B. Hallaq'ın eserleri çağımız Müslüman araştırmacıları için mutlaka takip edilmesi gereken eserlerdir. Aşağılık kompleksinden uzak, ait olduğu medeniyetin değerinin şuurunda, modernitenin dayatmalarından azade yaşadığı zamanın farkında bir şahsiyet kazanmak için kanaatimce oldukça kıymetlidir.

Kaynakça Hallaq, Wael B. İslam Hukukuna Giriş , Çevir. Necmettin Kızılkaya, İstanbul, Pınar, 2021 _____, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , Derleyen Necmettin Kızılkaya, İstanbul: Pınar,2021 _____, İmkansız Devlet , Çev. Aziz Hikmet, İstanbul: Babil Kitap,2020 [1] Wael B. Hallaq, İslam Hukukuna Giriş , Çevir. Necmettin Kızılkaya, (İstanbul, Pınar, 2021) s. 9. [2] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş, s.10. [3] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş, s.10. [4] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş, s.145-191. [5] Wael B. Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , Derleyen Necmettin Kızılkaya, (İstanbul: Pınar,2021) s. 7. [6] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş , s.114. [7] Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , s 13. [8] Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , s 83. [9] Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , s 9. [10] Wael B. Hallaq, İmkansız Devlet , Çev. Aziz Hikmet, (İstanbul: Babil Kitap,2020) s. 265. [11] Wael B. Hallaq , İmkansız Devlet , s.279.

Kaynakça

Hallaq, Wael B. İslam Hukukuna Giriş , Çevir. Necmettin Kızılkaya, İstanbul, Pınar, 2021

_____, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , Derleyen Necmettin Kızılkaya, İstanbul: Pınar,2021

_____, İmkansız Devlet , Çev. Aziz Hikmet, İstanbul: Babil Kitap,2020

[1] Wael B. Hallaq, İslam Hukukuna Giriş , Çevir. Necmettin Kızılkaya, (İstanbul, Pınar, 2021) s. 9. [2] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş, s.10. [3] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş, s.10. [4] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş, s.145-191. [5] Wael B. Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , Derleyen Necmettin Kızılkaya, (İstanbul: Pınar,2021) s. 7. [6] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş , s.114. [7] Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , s 13. [8] Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , s 83. [9] Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , s 9. [10] Wael B. Hallaq, İmkansız Devlet , Çev. Aziz Hikmet, (İstanbul: Babil Kitap,2020) s. 265. [11] Wael B. Hallaq , İmkansız Devlet , s.279.

[1] Wael B. Hallaq, İslam Hukukuna Giriş , Çevir. Necmettin Kızılkaya, (İstanbul, Pınar, 2021) s. 9.

[2] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş, s.10.

[3] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş, s.10.

[4] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş, s.145-191.

[5] Wael B. Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , Derleyen Necmettin Kızılkaya, (İstanbul: Pınar,2021) s. 7.

[6] Hallaq, İslam Hukukuna Giriş , s.114.

[7] Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , s 13.

[8] Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , s 83.

[9] Hallaq, İslam Hukukuna Entelektüel Bakış , s 9.

[10] Wael B. Hallaq, İmkansız Devlet , Çev. Aziz Hikmet, (İstanbul: Babil Kitap,2020) s. 265.

[11] Wael B. Hallaq , İmkansız Devlet , s.279.